

Szomor Éva: Szakmai levelek a kora gyerekekkel foglalkozóknak 3.

Kommunikáció-fejlődés avagy hogyan segítsünk kommunikálni a gyerekeinknek

A beszéd és a nyelv fejlődése meghatározó szerepet tölt be az értelmi fejlődésben, a kommunikáció és a szocializáció fejlődésében. Nagy kihívás, hogy a valamilyen okból rizikócsoporthoz sorolható gyerekek – és gyakran szülei – beszéd- és kommunikációs készségét hogyan képesek fejleszteni a különböző szakterületek képviselői.

Nemcsak a legutóbbi kutatások teszik indokolttá, hogy beavatkozzunk a korai kommunikáció fejlesztésébe. Szakmai hitvallásunk és tapasztalataink, de erkölcsi érzékünk önmagában is kötelez bennünket arra, hogy segítséget nyújtsunk minden olyan esetben, amikor megakadt valaki a fejlődésben, szüntessük meg, csökkentjük a lemaradást. Az elsődleges kérdés, hogyan alakítsunk ki egy olyan természetes kommunikációs kapcsolatot, amely mintázza az otthont, vagy könnyen átültethető az otthoni körülmények közé.

Célunk mindig az, hogy ténykedésünkkel elősegítsük a tanulási és kommunikációs folyamatok fejlődését. Korai beavatkozásunkkal nemcsak a nyelvi lemaradásban szenvedő gyerekeket segíthetjük, hanem a családi, illetve a „szociális környezetét” is, beleértve a játék-környezetet, amely természetes támogatója a kommunikációs és nyelvi fejlődésnek.

Az alapgondolat, hogy a gyerek képes megtanulni az együttműködést és képes kommunikálni minden személyes érintkezésben, minden emberi kapcsolatban. Részben kutatások, részben gyakorlati tapasztalatok bizonyítják, hogy a szociális és kommunikációs fejlesztés nem korlátozható kifejezett terápiás és tanítási folyamatokra, hanem természetes partneri kapcsolatot kell létesítenünk a kisgyerekekkel és a szülővel egyaránt.

A másik lényeges szempont, hogy mindig figyelembe kell venni az elért fejlődési szinteket. A nyelvi és kommunikációs fejlődés segítését pedig ezekhez a szintekhez kell igazítani. A napi tevékenységeket, foglalkozásokat erősen befolyásolja a gyerekeket körülvevő felnőttek stílusa, a gyerekekkel való interakciója.

A felzárkóztatás módja mindig a fejlődési megközelítés kell, hogy legyen. Tehát minden esetben a gyerek saját fejlettségi szintje határozza meg a kiindulási pozíciót. Ez viszi vissza a gyereket az első elmulasztott fejlődési mérföldköig, és ez indítja el újra a következő fejlődési szakaszt is.

Fontos, hogy a foglalkozások, játékok a szülővel együtt, a szülő aktív részvételével történjenek, hiszen a szülő az, aki átsegíti a kisgyerekeket a fejlődési lemaradás, illetve megtorpanás adta nehézségeken.

Sok esetben a mindennapos beszéd, beszélgetés nem ad elég lehetőséget a megfelelő nyelvi fejlettség eléréséhez.

A gyerek kb. 12 órát vagy többet van ébren, ez alatt tanul valamit. A kérdés az, hogy mit? Tanul valamit például a televízióból, ez egyirányú kommunikáció, tanul kinézni az ablakon, vagy tanul ismétlődően kinyitni és becsukni egy ajtót, vagy megtanulja sorba állítani a játékeit. Megtanulja az örömét annak, ha másokkal együtt lehet, vagy ha kezdeményezhet valamit. Megtanulja a vágyainak és szükségleteinek a kifejezését, és megtanul ezekre válaszolni. De esetenként megtanulhat hosszú dialógusokat is, először szavak nélkül, később szavakkal. A fejlődés folyamán megtanul elképzelni dolgokat, és ami nagyon fontos, megtanul gondolkodni. Ezek a folyamatok többségükben zavar nélkül lejátszódnak a fejlődő gyereknél, de ha bármilyen környezet adta vagy belső gátló tényező felbukkan, együttes munka szükséges ahhoz, hogy a szülők és gyerekeik megtegyék ezeket a kritikus fejlődési lépéseket.

Ez a tanulási folyamat akár otthon, akár bármilyen kisgyerekekkel foglalkozó intézményben segíthető, támogatható. A munka középpontjában az interakció áll. Az interakció nem feltétlenül jár együtt verbális kommunikációval, de mindig feltételezi a kölcsönhatást, a cselekvésben vagy beszédben megnyilvánuló viszontválasz lehetőségét.

Amint a gyerek a foglalkozások során biztonságot érez, rögtön megmutatja új képességeit a közös játék vagy egyéb tevékenység interakcióiban is. És amint a szülő megtanulja, hogyan tudja befolyásolni a gyereket a viselkedésével, máris lehet a mindennapokban hasznosítani ennek eredményét. Az interakciós helyzetekben és a kötetlen játékokban mód nyílik a személy-személy közötti érzelmi és intellektuális kapcsolatok kiépítésére, fejlesztésére.

A más emberekkel történő interakció különböző típusai a gyermek fejlődését eredményezik. Az emberi kapcsolatok fontossága nélkülözhetetlen a gyermek fejlődésében. Az ember úgy teremtődött, hogy a másik emberhez való viszonyából tanuljon és így fejlődjön: az agy és a gondolkodás nem fejlődik emberi kapcsolatok nélkül.

Emberi kapcsolatok nélkül nem fejlődik az önértékelés, a kezdeményezőkézség és a kreativitás sem. Még az agy intellektuálisabb funkciói – logika, döntés, absztrakt gondolkodás – sem fejlődnek állandó kapcsolati forrás nélkül. A legkorábbi tanulás nagy része is a másik emberrel való viszonyban valósul meg. A csecsemő úgy tanulja meg az ok-okozati összefüggéseket, hogy ha leejti

a kanalát, látja, amint az földre esik. De már sokkal korábban és sokkal többet megtanul egy mosolyból és annak viszonzásából vagy egy jól intonált dallamos hangból. Később abból, amikor kinyújtja karját a mama felé, és az felveszi. Az ilyen tanulásból származó öröm sokkal intenzívebb, a mama reagálásának finomsága sokkal gazdagabb. Ez a fajta gazdag és intenzív reakció, amely mélyen beleivódik a gyerek érzelmeibe, csak emberi kapcsolatokban képzelhető el. A gyermek azután felhasználja az érzelmi ok-okozat tudományát („én miattam történnek dolgok”) a fizikai valóságban is. A hagyományos észlelés-tanulás nézettel teljesen ellentétes ez, mármint, hogy az érzelmi tanulás az első, és ez az alapja az észlelésnek. Ez a belső élet nélkülözhetetlen a különleges, kicsit más törődést igénylő gyerekek intellektuális és érzelmi fejlődésének mobilizálásához.

Az érzelmeknek fontos szerepük van a tanulásban. Az interakción keresztül mobilizálhatjuk a gyermek érzelmi életét a tanulás felhasználásával. Minden esetben feszültséget kell elérnünk ahhoz, hogy a megfelelő hatás valamilyen érzelmi reakciót váltson ki, s ennek következtében tevéleges reakció legyen.

A gyermeket interakcióba vonva, érzelmei hasznosításával – érdeklődését és motivációját követve – nagy segítségére lehetünk a fejlődési fokok elérésében. Segíthetünk neki abban, hogy akarja megtanulni, hogyan figyeljen ránk, hogyan vegyen részt egy párbeszédben, ösztönözhetjük, hogyan kezdeményezzen, hogyan tanulja meg az összefüggéseket és a dolgok logikai kapcsolódását, hogyan oldjon meg problémákat, még mielőtt beszélni kezdene, és hogyan induljon el a képzelet világában. Miután közösen nyitunk meg és zárunk be kommunikációs köröket*, egyben segítjük összekapcsolni az érzelmeit és a viselkedésével közvetített akaratát (pl. amikor rámutat egy játékra), sőt a szavait és ötleteit („Add ide”!) is. Azáltal, hogy célratorően segítünk neki összekapcsolni az érzelmeit a viselkedésével és a szavaival, lehetővé tesszük, hogy a gyermek összetettebb kapcsolatba kerüljön velünk és a világgal – ösztönösebben, rugalmasabban és nagyobb kedvvel. Ezáltal biztosabb alapokra tesz szert a megismerésben.

Azoknak a gyerekeknek, akiknél már idejekorán láthatók azok a jelek, amelyek majd megnehezítik a kapcsolatteremtési lehetőségeket, óriási gyakorlatra van szükségük ahhoz, hogy az akaratukat vagy érzelmeiket képesek legyenek összekapcsolni a viselkedésükkel, majd később a szavakkal is. Mint amikor egy jobbkezes ember tanulni kezd, hogyan kell egy labdát bal kézzel dobni, nekikis újra és újra gyakorolni kell a feladatot, amíg az tökéletes nem lesz. Az együtt töltött interakciós játékidő a gyermek gyakorlási ideje. Minden alkalommal, amikor leülünk a gyerekekkel a földre és közösen csinálunk valamit – spontán, örömmel, a gyerek érdeklődését és motivációját követve –, már segítünk neki abban, hogy kapcsolatot építsen az érzelmek és a viselkedés, sőt a beszéd között, és hogy előrehaladjon ebben a fejlődésben.

Gyakorlati tudnivalók a speciális játékokhoz

„Speciális” fejlesztő játék alatt átlagos interakciót és spontán szórakoztató játékot értünk. Nem olyan, mint a fejlesztő játék, amelynek fejlesztési funkciója van, és amelyben a gyermek majd aktív játszótársa lesz a felnőttnek. Itt a gyermek az elsődleges, a felnőtt szerepe, hogy kövesse a gyermeket és játssza vele azt, ami leköti az érdeklődését, de olyan módon, hogy ösztönözze a kettőjük közötti interakciót. Ez azt jelenti, hogy ha ő például autókat akar gurítani, akkor gurigassunk vele, esetleg gyorsabb autót vagy egy versenyautót ajánljunk, ha szükséges, ütközzünk össze az ő autójával – bármit csinálhatunk, ami interakciót eredményez. Ha ő például, kockákból akar építeni, építsünk vele, tegyünk kockákat az ő tornyához, esetleg le is dönthetünk egy részt a toronyból egy „jaj” felkiáltással. Bármilyen tevékenység jó, amely interakciót eredményez.

A felnőtt szerepe, hogy konstruktív segítséget adjon, és addig „provokálja” a gyermeket, amíg a kétszemélyes interakció létre nem jön. A gyermeket követni azt jelenti, hogy a gyermek érdeklődésére és hajlandóságára építünk, ami nem szükségszerűen jelenti a gyermek követését mindenben. Sok szülő és szakember gyakran passzívan követi a gyereket anélkül, hogy nyitást vagy zárást idézne elő a kommunikációs körökben. Aktívan követni a gyermeket viszont építkezést jelent úgy, hogy a gyereket szó szerint önnön cselekedete kényszeríti rá arra, hogy egyre több kommunikációs kört akarjon nyitni és zárni. A gyermek önmagától is építkezhet a szülő, a felnőtt készítésére, hogy az interakciót kiszélesítse. Máskor a szülőnek kell sokkal határozottabbnak lennie, de mindig a gyerek érdeklődési területének megfelelően. Például amikor a gyermek egy hintalóra koncentrálnak, nem figyel a felnőtt „lovacskás” szavaira és elindul az ajtó felé, megállhatunk a hintalóval az ajtóban. Ezzel arra ösztönözhetjük, hogy gesztusokkal vagy szavakkal fejezze ki magát, és egyben megnyisson és bezárjon néhány kommunikációs kört. Aktívan és ösztönzőleg követjük a hintalovas érdeklődését, sétáját az ajtóig úgy, hogy nem vele megyünk, hanem arra építünk, amit csinál. Ez kezdetben nem egyszerű. Néhány gyerek ilyen feladatokban körömszakadtáig harcol, hogy hagyják békén. Ilyenkor játékosan kell ellenállnunk neki, szó szerint a gyerek útjába állnunk azért, hogy interakciót érzünk el. Idővel rájöhet, mit szeretnének csinálni vele, és ez tetszhet is neki. Ha ez egyszer megtörténik, kezdhethetjük kiszélesíteni az interakciót és rászorítani őt a játékon keresztül, hogy zárja be a kommunikációs köröket. Ahogy nő az emocionális (érzelmi) kifejezőképessége, a gesztusokkal történő kommunikációja, az ötletek széles tárházából meríthetünk. Ha egy bábót húzunk a kezünkre, vagy egy babát beleteszünk a kocsijába, amelyet húz, megnyerhetjük egy teljes imitált játéknak; ha játékanak egyik szereplőjévé válunk, folytathatjuk az interakció ösztönzését szavak bevezetésével. Ahogy az általa elképzelt helyzetek bonyolultabbá válnak és a nyelvkészsége nő, segíthetünk neki az érzések szóbeli kifejezésében az

imitálás helyett. Ösztönözhetjük a kommunikációs körök zárására, ugyanúgy, ahogy zárja a gesztusok körét is.. Más szóval fontos, hogy minden megkezdett kommunikációt lezárjunk, vagy segítsük a gyereket, hogy ő zárja le. Így fokozatosan csábíthatjuk a logikai gondolkodás, később a fantázia világa felé.

Az érzelmi fejlődésben különböző képességek játszanak szerepet, amit a gyerekek meg kell tanulnia a kommunikáció, a gondolkodás és öntudata formálása érdekében. Az interakciós játék célja nem korlátozódhat szigorúan ezekhez a fejlődési fokozatokhoz, mert több közülük átfedi egymást a gyerek tanulási folyamatában. Három alapelvet azonban be kell tartanunk, amelyek szükségesek a kommunikáció kialakításához annak fejletlensége, illetve elmaradása esetén.

Az alapelvek egymásutánisága meghatározott.

1. alapelv: a figyelem és intimitás megteremtése

Amint a gyermek megtanulja, hogyan maradjon nyugodtan, kifejlődik benne egyúttal az érdeklődés a felnőttel szemben, miután számára ő a világon a legfontosabb személy. Mindketten azon fáradoznak, hogy megteremtsék a kölcsönös figyelmet és elfoglaltságot. A szülő feladata, hogy segítsen a gyerekének a ráhangolódásban, és élvezze a jelenlétét.

2. alapelv: kétoldalú kommunikáció

A kétoldalú kommunikációval segítünk a gyermeknek megtanulni, hogyan nyissa és zárja be a kommunikációs köröket: először finom arckifejezéssel és szemvillanással, szavak nélküli dialógussal. A gesztusokkal felépített dialógus által az interakciót, a logikát és a problémamegoldást építgetjük. A kétoldalú kommunikációval a dialógust ösztönözzük, miközben segítünk a gyerekeknek, hogy használni tudja az érzelmeit, a kezét, arcát és a testét, azért, hogy kifejezhesse kívánságait, szükségleteit és szándékait. Egy idő után hozzá tudjuk majd segíteni a gyereket sok kommunikációs kör nyitásához és zárásához egy igen összetett, problémamegoldó dialógus formájában.

3. alapelv: Logikai gondolkodás

A gyermeknél kapcsoljuk össze a fogalmakat és az érzéseket úgy, hogy ez a világ logikai megértését eredményezze! Ezzel segítjük elő, hogy logikai úton legyen képes össze kapcsolni a gondolatait.

2010. augusztus

* kommunikációs kör: kapcsolat egy vagy több személy között - szavakkal vagy anélkül